

CORESPONDENȚĂ, DOCUMENTE

ADOLPH CHEVALLIER – INEDIT*

Mihaela-Cristina VERZEA** , Florentina BUZENSCHI**

Résumé

À la fin de l'année 2016, la collection artistique d'Adolph A. Chevallier qui se trouve au Musée d'Histoire de Piatra Neamț a été enrichie avec une série des lettres envoyées par le photographe de la Cour Royale de Roumanie à Gavril Moșoiu de Brateș, Tarcău, département de Neamț, ancien garde forestier des domaines de la Couronne. Cette série des lettres échangées entre 1947 et 1957 a une grande valeur documentaire. Les lettres complètent la biographie „du photographe de la vallée de Bistrița” et l'image du village roumain de l'entre-deux-guerres. Adolph Chevallier fait l'éloge des lieux et des gens au milieu desquels il a vécu plus de six décennies.

Mots-clés: Adolph A. Chevallier, Gavril Moșoiu, lettres.

Cuvinte-cheie: Adolph A. Chevallier, Gavril Moșoiu, scrisori.

Deși o zonă bogată din punct de vedere etnografic, județul Neamț a început să fie pus în valoare în a doua jumătate a secolului trecut, ca rezultat al cercetărilor întreprinse de colectivul de etnografie condus de Romulus Vuia, din cadrul „Grupului de cercetări complexe Bicză”. Cele două volume rezultate¹, deși cuprind mărturiile importante ale vieții rurale de pe Valea Bistriței, sunt tributare epocii în care au fost scrise în ceea ce privește abordarea trecutului și pun accentul pe cultura materială, viața spirituală fiind aproape exclusă. În ceea ce privește documentul fotografic ce trebuie să însoțească cercetarea etnografică, lucrările cuprind un număr relativ mic de imagini, fără

---

* Scrisorile fac parte dintr-un album documentar dedicat artistului fotograf, ce va apărea la Editura Constantin Matasă din Piatra-Neamț, volum îngrijit de Mihaela-Cristina Verzea și Florentina Buzenschi.

** Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra-Neamț – România.

¹ *Arta populară de pe Valea Bistriței*. Coord.: Paul P. Stahl, Paul Petrescu, Floarea Bobu Florescu, București, Editura Academiei Române, 1969, 250 p. și *Etnografia Văii Bistriței*. Zona Bicză. Coord.: Romulus Vuia, Ion Vlăduțiu ș.a., Piatra-Neamț, 1973, 650 p.

valoarea artistică, lipsa acestora fiind rezolvată parțial de reproducerea unor desene.

În timpul cercetărilor din zona Bicaz, neștiută de etnografii vremii, în casa din Piatra Neamț în care locuise G. T. Kirileanu², se afla o impresionantă colecție de imagini realizate în perioada interbelică, pe Valea Bistriței, de Adolph A. Chevallier, fost fotograf al Casei Regale. Prin fotografiile sale, Chevallier a creat o adevărată etnografie în imagini a acestei zone. Din punct de vedere al valorii operelor sale fotografice, artistul poate fi asemănat cu Iosif Berman, doar că Adolph A. Chevallier nu a avut norocul unei întâlniri cu Dimitrie Gusti, coordonatorul Școlii Sociologice de la București, cel care ar fi putut să aducă fotografului nemțean notorietatea, prin includerea sa în componența echipelor de monografi. Chevallier a realizat totuși propria monografie în imagini care, dacă ar fi fost adăugată celor două volume, le-ar fi sporit valoarea. Anterior mărturiilor sale vizuale, au fost realizate doar trei imagini etnografice, aparținând fotografului Alexandru Antoniu, pe care acesta le-a inclus în *Albumul județului Neamț*, săvârșit la începutul secolului al XX-lea sub oblăduirea Mitropoliei Moldovei și Sucevei. Apreciem, astfel, că Adolph A. Chevallier este întemeietorul fotografiei etnografice în ținutul Neamț, fiind și primul fotograf cunoscut și recunoscut de aici³.

Despre arta fotografului *Văii Bistriței* ne vorbesc cele peste 200 de clișee pe sticlă din perioada interbelică, fotografiile realizate la Bicaz pe Domeniul Coroanei în vara anului 1918 reprezentându-i pe membrii familiei regale a României, cele care surprind evoluția edilitară și economică a orașului Piatra-Neamț, marea majoritate aflându-se în patrimoniul Complexului Muzeal Județean Neamț. La peste jumătate de secol de la dispariția acestui important fotograf, fondul Chevallier din colecțiile muzeale a fost completat cu documente inedite: 43 de scrisori din perioada 9 octombrie 1946

---

² Gheorghe Teodorescu Kirileanu (1872-1960), important om de cultură, editor al operei lui Ion Creangă, folclorist, bibliotecar al Casei Regale, membru al Academiei Române.

³ Adolph A. Chevallier este menționat în studiul semnat de Adrian-Silvan Ionescu, *Photographers in Romania. 1840-1940*, apărut în „Muzeul Național”, București, nr. XX, 2008, p. 66: „Portofoliul său are o mare importanță pentru documentarea modului de viață al țăranilor, pe cale de dispariție, de la început și mijloc de secol XX”.

(București) – 15 noiembrie 1955 (Lausanne) și 13 cărți poștale care acoperă intervalul 28 mai 1947 (București) – 11 decembrie 1957 (Baden). Acestea au fost adresate lui Gavril Moșoiu, fost brigadier silvic pe Domeniile Coroanei, din satul Brateș, comuna Tarcău, județul Neamț.

Coroșpondența aduce completări valoroase biografiei acestui elvețian cu cetățenie română, pentru care Valea Bistriței a fost „acasă”. Relațiile interumane ocupă un loc important în cuprinsul epistolelor, evidențiindu-se în mod special relația de prietenie a fotografului cu Gheorghe Teodorescu Kirileanu (*moș Ghiță Kirileanu*), dar și cu alte persoane din Piatra-Neamț și din zona Tarcăului, a căror extracție socială este foarte diversă. În mod fericit, scrisorile întregesc imaginea satului de pe Valea Bistriței, Adolph A. Chevallier aducând un elogiul locurilor și oamenilor. Dat fiind intervalul cronologic în care a fost purtată această corespondență, surprindem contrastul dintre imaginea idilică a acestor locuri conturată de clișeele pe sticlă ale fotografului și frământările spațiului postbelic românesc. Dominat de nostalgie, dar și de speranță, artistul optează cu mare greutate să părăsească România comunizată. Efortul de adaptare, neplăcerile senectuții, noua viață în țara de origine a tatălui său sunt descrise în pagini emoționante. Dragostea pentru locurile natale se conjugă perfect cu firea sa sensibilă, savoarea corespondenței fiind dată de una din calitățile de necontestat a lui Chevallier, aceea de moralist.

Publicăm în avanpremieră doar două dintre cele mai ample și mai interesante scrisori, anume cea trimisă din București la 21 iunie 1948 numai lui Gavril Moșoiu și o alta din 12 noiembrie 1955, expediată din Laussane către soții Moșoiu.

Dacă fotografiile lui Adolph A. Chevallier sunt o mărturie a măiestriei sale artistice, epistolele ne aduc în prim plan Omul, „primitor, tolerant, iubitor de dreptate, religios”. Elvețianul Chevallier s-a transformat într-un veritabil român, nu întâmplător însușirile enumerate fiind atribuite de Constantin Rădulescu-Motru sufletului românesc⁴.

---

⁴ „Psihologia poporului român”, în *Enciclopedia României*. Prefață de Dimitrie Gusti, vol. I, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 161-170.

***

Scrisoarea nr. 28

Dragă Domnule Moșoiu,

Mă vei ierta că am lăsat să treacă cam multă vreme fără să răspund bunei D^{tale} scrisori, în care eu am cetit și ceea ce n-ai scris, mă refer la principala preocupare ce o are un părinte, viitorul copiilor. Sunteți om cu minte, v-am văzut că știți să fiți și hotărât și mi-a plăcut soluția găsită pentru a tempera zburdălnicia fiului. *Trebuie ca tinerețea să treacă*, câte copilării de tot soiul n-am făcut și noi părinții tineretului!! Ceea ce este mai dezamăgitor pentru noi și ne doare este că experiența noastră, pe care am dori s-o folosească ei tinerii... nu servește la nimic, căci fiecare își trăiește viața lui. Am credința că totuși veți reuși a o scoate la capăt printr-o supraveghere de care el să nu se simtă încătușat.

Fetița!! Ziceți că are 14 ani, că ați dori să învețe o meserie, *aveți mare dreptate* și sfânta datorie de a face ca pe lângă gospodăria ce a învățat și va continua a se perfecta pe lângă casă, *trebuie* să aibă posibilitatea de a-și câștiga pâinea de toate zilele. *Practic și strict necesar*, lucru de care nu se poate dispensa nimeni, *este croitoria* și eu cred că o poate învăța și la Piatra N., ca după ce va ști a lucra, să se perfecționeze într-un atelier mare. Mă gândesc la toate fetele Domnului Teodorescu, copii buni, fete minunate, n-ar fi o idee să vorbiți cu una din ele? Cât am stat puțin la Piatra, am văzut că veneau la dânsule pentru a comanda rochii Doamne ca soția lui Macarie, fostă directoare de școală profesională, deci își dădea seama că are de-a face cu o croitoareasă pricepută și înzestrată și cu anumit talent. Aici în București, văd pe soția nepotului meu Pavel Russu, iarăși o croitoareasă pricepută, care ar putea primi de zece ori pe atâta de lucru pe cât este în stare să primească. Apoi a venit aci Domnul Lazariu cu soția lui, născută Paladă, care lucrează și pentru soția mea, cumnata mea etc. etc. Ei bine, dânsa este aceea care duce greul, dânsa aduce pâinea în casă, dânsa reușește să facă față cu croitoria având a îmbrăca și hrăni 4 fete. Cu ceea ce câștigă dânsul, au doară cu ce plăti chiria și mai știu eu ce încă. Pentru cizmari și croitori, spre binele lor, toată lumea rupe zilnic încălțările și hainele. Are 14 ani, deci la vârsta de 18 ani știind croitoria, ați înzestrat-o pentru toată viața. Dumnezeu să vă ajute, și vă va ajuta, am această credință.

O am pentru că sunteți, vorba românului, om de omenie și să știți că aceasta se răsfrânge și asupra copiilor.

Am primit cam de vreo 6-8 zile lăzile cu clișee etc. și vă pot comunica că am găsit clișeul D-voastră; era să vă telegrafiez bucuria. Dacă încă nu m-am apucat să fac cele trei măriri ce vă sunt dator, cauza este că a căzut belea pe capul meu să fac fotografiile pentru standul acestei meserii la expoziția care a fost aci la București, expoziția tuturor meșteșugarilor din întreaga țară. Eu am făcut fotografiile pentru toți fotografiile din București. O să vă mire acest lucru, dar așa s-a întâmplat, am fost rugat de președintele sindicatului, și cum aveam și rame multe ce pregăteam pentru a lăsa amintiri la primăria Broșteni, unde m-am născut, și muzeului din Fălticeni înființat de prof. V. Ciurea, ce nu este pereche, le aveam pregătite și s-a potrivit de am avut cu ce încadra 38 diferite fotografii.

A fost la închidere Domnul Prim ministru P. Groza și când a văzut fotografiile cu țărani s-a bucurat zicându-mi că desigur sunt din Ardeal. Eu a trebuit să-i spun adevărul, că sunt din Jud. Neamț. L-am contrariat de câteva ori, căci brâul lat îl făcea să creadă că sunt ardeleni și i-am spus că brâu lat poartă și cei din Neamț. Cât privește că am fost onorat cu strângerile de mână ale Domnilor Prim ministru și Gheorghiu Dej, m-a bucurat, dar să știți și în aceasta o să zic că boii ară și caii mânăncă. Am mărit fotografii, retușat, lipit, încadrat în ramele mele și totul în câteva zile fără să îmi pot lua răgaz să dorm după amiaza cât de puțin, culcându-mă târziu și sculându-mă foarte, foarte de dimineață. După ce le-am terminat, președintele sindicatului, de altfel om foarte cumsecade și care a oferit și el pe gratis hârtia pe care am mărit fotografiile, după ce eram obosit și de abia mă mai țineam pe picioare, m-a rugat să le și fixăm, aranjăm eu și soția care m-a ajutat și-am lucrat până la 4 dimineața. Ca apoi să zică că fotografiile sunt opera Uniunii-sindicat al meseriașilor fotografi. Deci aplic zicătoarea că boii ară și caii mânăncă.

Îmi pare însă bine că lucrările au plăcut și am personal satisfacția că, așa bătrân cum sunt, am făcut ceea ce mulți tineri cu gura mare, nu au fost în stare să facă. De altfel, trebuie să recunosc că prea s-a cerut totul în grabă și numai încă trei fotografi din capitală au avut lucrări în genul care s-a cerut: adică reprezentând munca ilustrată în toate dimensiunile ei. Domnul Prim ministru și ministrul Gheorghiu Dej cred că au rămas încântați de cele ce meseriașii români au expus. Pentru mine, să vă spun drept, erau mobile de prea mare lux, reprezentau

munca pricepută îmbinată cu artă, este adevărat, dar socotesc că nici o dată n-a fost bine prea marea diferență între clasele sociale, puțini cu prea mult lux și mulți cu lipsa de strict necesar. M-au încântat însă un război mecanic (stative) și alte instrumente și ustensile în legătură cu țesutul pânzei și hainelor; aș dori ca acestea să se găsească cât mai răspândite în gospodăriile rurale. Am credința că actualul guvern va face ca standardul de viață al celor mulți și care n-au noroc de mobilă stil, să se schimbe din bine în mai bine. Când zic bine, mă gândesc la casa D^{vstră} rurală, cât de bine și comod poți locui în ea și doresc ca și copiii lor să le fie dat să nu sară prea departe de trunchi, adică să facă și ei să înjghebe gospodăriile lor așa cum au văzut în casa părintească. Dumnezeu și împrejurările să-i ajute!!

Cu plecarea noastră în Elveția încă lucrurile nu s-au lămurit complet, copiii ne scriu că le merge bine și ne așteaptă. Datoria noastră este să mergem, să creăm un vad acolo, o afacere care mai târziu să le fie de folos.

Să știți dragă Domnule Moșoiu că această scrisoare am început a v-o scrie de aproape două săptămâni. Așa pătesc aproape de fiecare dată, căci sunt întrerupt de clienți, etc. Se cer în general lucrări de urgență, așa că las scrisul baltă și fac pentru pâinea de toate zilele. Vă rog deci să nu-mi luați întârzierea răspunsului în nume de rău, și apoi, dacă în cursul scrisorii repet unele lucruri, să știți care-i cauza. Vi le spun acestea ca nu anume să credeți că m-am ramolit în așa hal încât să vă inspir milă. Mulțumesc lui Dumnezeu, capul îmi este încă teafăr, inima așa bolnavă cum este (căci în adevăr dânsa nu-i pe calea cea bună) totuși mă face să mă gândesc cu dor și drag la toți acei ce cunosc și care au dat dovadă în viața lor că au fost din acei ce au călcat pe drumul cel bun, al cinstei, ținerii de cuvânt și respect de sine. D-vstră și lor vă doresc tot binele meritat.

Cu fasonarea câtorva fotografii, mici amintiri, am cam întârziat, dar acum sunt de mult făcute și, când se va duce D-ra Aneta Teodorescu acasă la Piatra, am să i le dau și ocazional veți trece pe la părinții ei și le veți lua. Este grupușorul familiei Moșoiu, apoi mama Moșoiu, apoi apicultorii Galanton, Moșoiu, altul cu soția Galanton, fetița Domnului Ilișescu și altele. Când voi preda fotografiile vă voi trimite și o scrisoare explicativă. Căci sunt și fotografii de ale Domnului Primar de Tarcău pe care nu știu cum îl cheamă, apoi ale familiei care îngrijește de casa oaspeților la Tarcău, am uitat numele D-lor. Bieții de ei, le așteaptă de mult. Apoi sunt multe fotografii cerute de familia Galanton, fotografii

care sper că-i va decide să se țină de cuvântul dat încă de anul trecut, căci își luaseră obligația să îmi populeze un stup. Așa că anul acesta nu mă mulțumesc cu un roi și doresc să-l și întăresc cu puiet. Bine ar face să transfere dintr-un stup al D-sale într-unul din cei ce am lăsat acolo. Cred că anul acesta prețul mierii va fi mult mai scăzut având în vedere că lumea a putut cumpăra zahăr. Aș fi curios să-mi scrieți cum merg acum stupii?! Cred că loturi vor fi cât de cât, având în vedere că timpul s-a încălzit și, după atâtea ploii, florile melifere trebuie să dea cuvenita satisfacție. Mi-a scris moș Ghiță [G. T. Kirileanu – n.n.] că gospodarii au fost siliți, din cauza frigului ce a bătuit, să coboare oile de pe munte, căci se apucaseră să le tundă cam prea de vreme.

Ce face bunul D^{talé} prieten, ciobanul din Tarcău?! Pentru că n-a scris două vorbe pe c. poștală ce i-am trimis, pentru ca să-mi spună ce-i datoresc pentru brânză?! Asta face că, chiar de-aș mai dori brânză, să mă feresc de el și să mă rog de alții. Îmi pare rău, îmi pare rău că și D^{vstră} m-ați boicotat în această chestie și la toate rugămintele mele de a ști ce-i datoresc acelui gospodar. Ca să compensez buna lui voință, am să-i mai trimit fotografii, dar le voi încadra eu de aci, ca să le poată expune pe perete. Le voi trimite tot prin D-ra Teodorescu, din aceste fotografii vă voi trimite și D-stră, dar nu încadrate, căci se face pachetul greu și nu voiesc s-o obosesc. Nu știu ce s-a făcut cu fotografiile trimise ocazional prin tânărul ce stă în gazdă la cumnata Domnului Kirileanu, ziceți că ați primit numai 12 buc.; se poate că am greșit eu. Așa că îmi voi repara și această greșeală, omul este supus greșelilor și... iartă Doamne greșelile noastre precum și noi etc., etc.

Frați din aceeași părinți nu se aseamănă între ei, nu putem avea pretenția ca toată lumea să fie la fel, datori suntem să le arătăm în limitele posibilităților noastre, pe căi prin care să nu-i jignim, cum trebuie să știe a-și respecta persoana, neatingându-ne de bunul altora. Dacă va fi să ne mai întâlnim vreodată, vă voi spune lucruri ce îmi stau pe inimă în legătură cu persoane care n-au știut și încă nu știu să se respecte. Dar nu suntem sfinți, ci niște bieți păcătoși, trecători pe acest pământ și... Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut, nu cu ce a vrut. Toți tragem la turta noastră, este un instinct natural de conservare, înțeleg foarte bine și de aceea eu nu mă supăr prea din cale afară chiar când îmi văd lucrurile muncite de mine că sunt în stăpânirea altora. Dar... mă bucură când le dau și îmi fac cu aceasta o plăcere, totuși am un sentiment de milă pentru acei ce se înjosesc... punând stăpânire pe lucrul altora.

Dar să știți că în lunga mea viață care s-a scurs atât de repede, mi-am dat seama că Dumnezeu și împrejurările pedepsesc aceste abuzuri, *le pedepsesc îngrozitor de aspru*. Cunosoc nenumărate cazuri, persoane care credeau că au prins pe Dumnezeu de picior, furat, luat cu hapca din dreapta și din stânga, ca apoi să se aleagă din totul praf și pulbere. Revin prin legătură de idee la copiii D^{vstră} și vă rog, pentru binele lor, să-i creșteți în așa fel ca să știe ce înseamnă demnitatea și respectul de sine. Religia lor să fie aceea a conștiinței vecinic împăcată, învață-i să știe a-și face în orice clipă controlul faptelor și vorbelor. Dar să mă opresc aci cu pălăvrăgeala izvorâtă din dorința de bine pentru copiii D-vstră.

Zilele acestea voi mări fotografiile ce ați destinat pentru ei și le voi face să fie durabile să rămână din generație în generație ca simbol.

Ce vă este scris?! Ce îmi este scris?! Ce vor ajunge copiii noștri?!... Suntem noi în stare să prevenim totul spre binele ce le dorim?! Viața este un ceva foarte simplu pentru unii și un mare semn de întrebare pentru alții. Printre acei alții mă număr și eu și doresc să nu îmi fiți tovarăș de aceste preocupări. Mi-a scris moș Ghiță că a fost pe la D-sa de două ori D-na Moșoiu că i-a dus fragi, smântână, brânză. Vă doresc din toate puterile mele să puteți duce și da la cât de mulți și să vă ferească împrejurările să ajungeți a cere. Totuși și dărnicia are anumită socoteală și să vă gândiți la acel dai... n-ai. Vorba lui Tache Mihăilescu, toate cu ordine și socoteală, și... el s-a ținut de vorbă și prin fapte, căci a ajuns să strângă pentru el și ai lui. Acest fel vi-l urez și D-vstră și doresc ca și Doamna să fie pătrunsă de acest imperativ.

Vorbe cu tâlc!!! Credeți că am uitat! Încă nu am dat de cartea aceasta... totuși sper să dau odată și odată de ea.

Pildele am încheiat, aud că este minunat câmpul, cred că și munții au pășuni din belșug pentru hrana de vară și rezervele de iarnă care acuș, acuș ne va sosi.

Uitam să vă spun că a fost de câteva ori Domnul Palit pe la mine, căci l-am servit și m-a servit în diferite ocazii; zic a venit după ce a fost prin meleagurile scumpe mie și mi-a vorbit că frumos și bine a fost primit de D-vstră și de toată lumea de prin acele părți ale țării. Nu voi uita să vă îndeplinesc dorința trimițându-vă fotografia mutrei mele și a celor mici. S-a făcut totuși o încurcătură cu clișeele la Piatra N., căci pusesem bine și clișeele ce-l reprezintă pe moș Ghiță și alte clișee – sculpturi în lemn, că nu mi-au fost expediate. În schimb s-au trimis foarte multe care trebuiau să fie expediate la muzeul înființat de preotul Matasă. Am scris D-lui

Kirileanu, dar se vede că a uitat să se intereseze, căci mi-a răspuns, cum îi stă obiceiul, la toate, afară de această sus-zisă chestie. Erau câteva clișee foarte nostime cu D-sa, surprins când cerceta niște hrisoave vechi lângă o biserică de pe muntele Cozla.

Cei de la Albina îmi sunt datori cu... lemne de foc, l-am rugat acum în urmă pe Domnul Tenea să facă ca acele lemne să-i fie predate Domnului Kirileanu, care acum în urmă a fost ales membru corespondent, membru de onoare al Academiei Române; poate să-l încălzească sufletește, dar îl rog să-i trimită lemne ca la iarnă să poată încălzi în camera în care locuiește el și acei ce mai sunt în grija lui. V-am spus-o și pe aceasta, ocazional îl puteți felicita de alegerea ce au făcut cei de la Academie prin a-l numi printre cei sus puși care se ocupă de spiritualitatea nației române.

Dumnezeu să ne ajute țara și să trăim cu toții fericiți în ea!

Bune și afectuoase salutări soției D^{vstră}, la fel nu uit și pe copii, cărora le doresc tot binele. D-vstră primiți din parte-mi o strângere de mână frățească.

Ad. A. Chevallier

Trimit scrisoarea astăzi luni, 21 iunie 1948, București I

Scrisoarea nr. 43

12 Novembre 1955, Lausanne

Dragă Doamnă și Domnule Moșoiu,

Este o eternitate de când nu v-am mai scris, încât, din cauza șubrezitei mele țineri de minte, nu știu ce să vă scriu ca să fie din cele mai recente din întâmplările ce eventual vi le-am adus la cunoștință sau din contra.

Mica noastră familie de mai mult de un an ne-am mutat de aci din Lausanne, de unde vă scriu acum, la Baden în Elveția Germană, aci fiind cea Franceză.

Este mai mult de un an de când fotograficul la care lucrează soția mea de când am venit aici la Lausanne a cumpărat un imobil la Zürich, cel mai mare oraș al acestei țări. Cele trei etaje de deasupra parterului le-a transformat în laboratoare pentru fotografia în culori, căci numai în acest fel se efectuează în studioul lui în care, aici fiind, lucrau

18 persoane pe care le-a luat la Zürich și acum a mărit numărul angajaților la 25-26 persoane și cred că va mai angaja.

Dar nu aceasta este interesant să știți, așadar, într-un noroc, să încep cu ceea ce cred că face să vă aduc la cunoștință. Cum la Zürich este mare aglomerație, deci greu de găsit locuințe încăpătoare și ieftine, și cum pe atunci proaspătul ginere era angajat nu departe de Zürich, unde lucra și a doua noastră fiică, s-a dus soția mea de aici la Zürich (patronul ei încă nu se mutase) și au hotărât să închirieze un apartament spațios și ieftin în orașul Baden, pe linia ferată internațională, legat cu orașul Zürich prin 58 de trenuri pe zi. Acest apartament era oferit printr-o publicitate. Înainte însă de a începe împachetarea lucrurilor, am avut o criză și a trebuit să fiu internat vreo 20 zile la spital. Ieșind, ar fi trebuit să stau vreo 20 zile în convalescență, dar în loc de aceasta am împachetat lucruri în lăzi, coșuri etc. și m-am dus la Baden să despachetez și să le pun la loc, totul singur, căci soția se ducea să lucreze la Zürich la patronul ei, unde era și este angajată și fiica măritată. Soțul ei este și el funcționar contabil la o bancă tot din Zürich.

Fiica a doua, Mary, a rămas la postul ei de lucrătoare fotografă, nu departe de Zürich și Baden, de unde se duce sâmbăta după amiezile și duminica la Baden la mama ei. Fotograful la care lucrează este un mare și priceput meșter și de 3-4 ani de când este la el a învățat multe, căci fiind om bogat, are atelierul înzestrat cu cele mai moderne aparate. Fiica mică, fotografa, este apreciată ca bună lucrătoare, bine plătită, post asigurat deci. Cea mare, măritată, a fost timp de 5-6 ani ca funcționară de birou la fabrica de încălțăminte Kally, cu renume mondial, și la fotograful la care lucrează și mama ei, tot lucrări de birou face, ajutoare la contabilitate, clasarea filmelor, cartoteca. Post sigur, de durată și bine retribuit.

Poate că cele spuse până aici vi le-am scris, dar cum ele fac legătura cu cele ce cred că mai am a vă istorisi... Cu sănătatea a mers foarte șchiopătând la Baden, unde, în loc de liniște completă am fost tot timpul enervat de către ginerele meu, care, la cea mai mică discuție cu soția lui, izbește ușile, apoi tinerii de astăzi, lăsați de voia lor, au o purtare îngrozitoare, fluiere în casă ca și cum ar fi în pădure; cei bătrâni nu sunt respectați, din contra. Eu, din cauza bolii, a sclerozei care a atins și creierii, uit unde pun lucrurile ce întrebuițez, deci ca să le regăsesc le pun totdeauna în același loc. El găsea de cuviință să le schimbe cum îi trecea prin minte, să continue a izbi ușile cu toate că știa că soția mea a cumpărat niște elastice speciale, le-a fixat așa cum trebuie ca să nu mai

producă zgomot, dar era inconvenientul că ușile se închid mai greu, deci se izbesc și mai tare. Am promis solemn soției mele că nu-i voi mai spune nimic, că voi sta închis în camera mea când va reveni de la slujbă, că eu nu am a-i zice nici bună ziua. Aceasta, ca să nu mi se poată arunca vina în caz de eventual divorț, de către fiică și mama ei, soția mea. Când s-a căsătorit dânsa avea cca. 29 ani și el de abia urma să împlinească 22. În loc să fie contrariul, cunoscând care-i mentalitatea și felul bărbaților, mai cu seamă, prevăz ceea ce trebuie să se întâmple. Și cu atât mai bine. Dea împrejurările să ajungem la divorț cât mai curând deoarece dânsa nu voiește sub nici un chip să aibă copil! Dar eu, de câte ori venea acasă, auzeam tot ce face, trânteli de ușă, fluierături și simțeam, auzeam în urechi bătăile inimii, m-am hotărât să părăsesc Baden și am revenit aici la Fundația Boissonnet la Lausanne.

La 14 ale lunii trecute, după ce cu câteva zile mai înainte am răcit, pierdut vocea și pofta de mâncare, voind să mă scol dimineața ca de obicei, picioarele n-au voit să mă mai susțină, am căzut lângă pat și cu toate eforturile depuse n-am reușit să mă ridic înapoi. Pereții între camere fiind subțiri, o vecină a auzit când am căzut, plus zvârcolirile mele, a dat alarma, a venit Directoarea instituției și a văzut ce este, a chemat pe șeful bucătar și o altă persoană care au reușit să mă repună în pat. Au chemat telefonic medicul casei, care a zis să fiu imediat trimis la spital, de acolo a venit ambulanța automobil, ornată în interior cu brancarde, am fost luat pe sus și dus la spitalul Nestlè, unde mai fusesem, chiar în aceeași sală. După 16-18 zile m-au pus pe picioare și m-au readus, am aceeași cameră în care am căzut, și caut pe cât posibil să mă mențin. Iau regulat de trei ori pe zi, medicamentele ce mi-au fost prescrise, am început a putea dormi, căci mai întâi și nu de mult, nopțile erau nesfârșit de lungi. Nu de mult, acum în urmă, am visat-o pe mama, era în vârstă cam de 50 ani, rotundă la față, se uita la mine cu ochii ei mari, era îmbrăcată în negru, stofa lucioasă, și mi-a spus: – Tu știi Dolfi că ai rămas singur pe lume! Pe mine m-au botezat ca și pe tatăl meu, Adolph, și copil și în urmă chiar, și cei din România prieteni ce-mi scriu, îmi zic Dolfi. După acest vis m-am trezit și am plâns, eu și când eram tânăr, de citeam ceva duios, mă podideau lacrimile; după congestia cerebrală și cu toate că peste câteva zile împlinesc 74 ani, plâng foarte, foarte și chiar rușinos de repede, fie chiar pentru nimicuri ce-mi ating extrema sensibilitate. Când vă înșir aceste, gândindu-mă la D-voastră toți cei din România, care mi-ați fost în orice ocazie binevoitori, citeam pe fețele și în vorbele ce-mi adresați sinceritate profundă, era

reciprocitate de sentimente, frumosul înălțător ce merita să fie trăit... da! Așa mi-au fost prietenii toți din România... avea dreptate mama mea să-mi reamintească că am rămas singur. Bine am făcut că am plecat dintre ai mei, sunt liniștit; cum poate n-am mult a mai trăi, voi scrie la toți acei ce le duc dorul rugându-i, cum vă rog și pe D-voastră următoarele: Cu prima ocazie ce vi se va ivi, și ducându-vă în oraș cu soțul, să vă duceți la colegul meu Domnul Costică Rusu, fotograf, să vă fotografieze împreună. Aș prefera să-mi trimiteți cu semnătura în dos câte o fotografie nelipită pe carton. Pot cere aceasta fiicelor și fiului cu ai lor sau singuri: cu descripțiile celor reprezentați, pe dosul fotografiilor? Am să scriu colegului Costică Rusu la Piatra N., așa cum am adresat asemenea rugăminți colegilor mei din București, ca ei să fotografieze pe cei ce-mi sunt dragi și locuiesc acolo.

Până aici am scris ieri, am recitit să-mi dau seama ce-am înșirat și voi continua cu următoarele, la care rog mult să-mi răspundeți. Ce mai știți despre Maria Pavel și fiul lor Ticu? Cel din urmă mergea ca de obicei să-și facă vacanța la Piatra N.?! Despre ei nu mai știu absolut nimic de câțiva ani, n-au mai scris și mi-am zis că aceasta însemna că și eu aveam a mă abține; considerându-i ca pe copiii mei, mă doare mult, mult de tot această prea lungă tăcere. Știu că Mariei și lui Ticu le eram drag, pe bietul Pavel a trebuit, când era mic să-l cam strunesc, să-l bat chiar, ca după aceasta să mă retrag în camera mea și, cu lacrimi în ochi, să-mi zic că am ajuns să fiu călăul acestui orfan, ce aveam a-i purta de grijă. Da, îmi reproșam, dar mă gândeam la părinții acestor trei copii rămași de ei și am crezut că și ei aveau să procedeze ca mine spre binele acestor, a lor copii. La Tribunalul Neamț, secția Tutelă, după ce cel mai mic a ajuns la majorat, am cerut să fiu dispensat de a mai fi tutore, s-a adunat consiliul de familie sub supravegherea Președintelui respectiv, încheindu-se socotelile cu ceea ce încasasem ca chirie de la o mică casă ce le rămăsese, cu un deficit de aproape două sute mii lei, la care am renunțat și am primit unanime mulțumiri. Totuși Pavel mă socotea unchiul cel rău. Dar cred că aceasta cu timpul s-a schimbat, sub influența Mariei și lui Ticu, într-o sinceră și naturală afecțiune, de care mi-am dat seama, reieșind din felul duios în care mă primeau, ne primeau când erau la București. Vă rog luminați-mă, căci poate că zilele îmi sunt numărare și aș dori să le am și fotografia lor și să le citesc scrisul. Mai trăiește mama Mariei?! Rog adresa și în cazul acesta. Am cunoscut pe o soră a dânzei care lucra croitoria la Straja, aș dori să-i scriu, nu știu nici numele, nici adresa. Mulțumesc cu anticipație!

Înainte de a părăsi familia mea, adică Baden, știind unde voi sta la Lausanne, am scris lui moș Ghiță aceasta, am scris și nepotului D-sale Grigore, dar trece săptămână după săptămână și nu primesc cel mai mic semn. Știi că a fost grav bolnav, că a fost la spital, în ultima [scrisoare] ce mi-a adresat mi-a spus că medicii i-au interzis orice fel de emoție, enervare de orice natură ar fi. *De aceia a trebuit să mă abțin de a-i scrie.* Deci nu vă cer să vă duceți să-l vedeți, dar poate-l găsiți pe nepotul Grigore sau pe soția dânsului la librăria unde lucrează, să vă spună ce și cum și să fiți buni să-mi scrieți. Încă o dată: nu uitați că mă interesează cum le merge copiilor Moșoiu, dacă s-ar fotografia în costume naționale și D-voastre la fel, ce mare, ce nespusă bucurie mi-ați face, cu ce plăcere le-aș primi și arăta la toți de pe aici, cu care foarte des vorbesc despre minunățiile scumpei României. Să nu vi să facă fotografiile decât $\frac{3}{4}$, adică până sub genunchi, rog aceasta pe colegul fotograf.

Mă rog să-mi scrieți ce-i cu gospodarul care mi-ați scris că s-a mutat la Tarcău. Se ocupa și el de albinărit, dar i-am uitat numele și dorind să-i scriu, rog adresa lui. Așadar să știți că trăiesc singur, departe de ai mei, și încep a-mi reveni ca sănătate, căci de vreo două săptămâni de când am venit aci din spital, uitându-mă în oglindă, îmi dau seama de schimbarea în bine, de altfel toți mi-o spun. Când am venit aici în toamnă, am fost însoțit de soția mea, ne-am fotografiat unul pe altul, aștept să-mi trimită copii din acele clișee, și voi trimite la toți prietenii din România. Îi voi trimite și Domnului Costică Rusu, sper să-i fac plăcere, deoarece eu n-am fost concurent al colegilor mei, mi-am căutat de treburile mele, necăutând a mă amesteca în treburile altora. Soția a venit cu mine, căci s-a temut să mă lase singur, deoarece pe lângă continuele amețeli, am pierdut simțul orientării. Chiar în locuri ce cunosc bine, ca acest oraș, unde am venit să mă perfecționez în meseria mea în anul 1900, trebuie să stau să mă gândesc în ce loc, stradă etc. mă găsesc, ca apoi să plec spre unde am treabă. Acest fapt și acela că mergând răscolesc tensiunea, stau cuminte în camera mea. Uit, căci așa-mi este boala, dar până voi închide ochii nu-mi va ieși din minte reaua voință a individului din a cărui cauză starea mea s-a înrăutățit.

Păcat că sunt restricțiile vamale, dar se tot vorbește de o aranjare curândă, ca astfel să vă pot trimite lucruri ce desigur v-ar face plăcere. Aveți nepoței? Care și cum? Tot fotografiile ce vă rog să lăsați să vi le facă au să servească să mă lămurească. Vă mulțumesc deci. Cu sănătatea cum o duce gospodarul Gavril?! Scrieți-mi mult despre el, și două rânduri din parte-i mi-ar face mare,

mare plăcere. Fiul cum o duce? Trebuie să fi făcut mari progrese la vioară și am credința că această ușurință a lui de a se servi de acest instrument, îi este și de mare folos.

Împrejurările să facă ca totul să vă ajute întreaga familie, să fiți sănătoși și să duceți o viață bună, plăcută și cu depline mulțumiri sufletești. Amin! Vă las cu bine și bine doresc să-mi scrieți și să vă meargă la toți!

Cu tot dorul și cu toată dragostea,

Ad. A. Chevallier

„Foundation Boissonnet”, Lausanne, Helvetia